

TIJORAT BANKLARIDA MUAMMOLI KREDITLAR BILAN ISHLASH AMALIYOTIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI BARATARAF ETISH YO'LLARI

Maxmudov Rahimjon Hamid o'g'li

TDIU mustaqil izlanuvchisi

mr.rahimjon10@gmail.com

ORCID: 0009-0003-9374-9423

PROBLEMS IN THE PRACTICE OF WORKING WITH PROBLEM LOANS IN COMMERCIAL BANKS AND WAYS TO ELIMINATE THEM

Maxmudov Rahimjon Hamid o'g'li

independent researcher TSUE

mr.rahimjon10@gmail.com

ORCID: 0009-0003-9374-9423

JELClassification: G21 H21

Annotasiya. Muammoli kreditlarni boshqarish tijorat banklari oldiga katta qiyinchiliklar tug'diradi, bu ularning moliyaviy barqarorligi va umumiy faoliyat samaradorligiga ta'sir qiladi. Muammoli kreditlar bilan ishlash faoliyatini tizimli ravishda olib borish maqsadida, muammoli kreditlarni: muddati, sifati, ta'minoti, resurs manbasi va kreditni berish to'g'risidagi qarorni qabul qiluvchi sub'ekti kabi asosiy yo'nalishlar bo'yicha tasniflash maqsadga muvofiq. Muammoli kreditlarni yuqoridagi yo'nalishlar bo'yicha tasniflash ularni bartaraf etish uchun ishlarni to'g'ri va samarali rejalashtirishga yordam beradi. Ushbu maqolada tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlashda duch keladigan asosiy muammolarning qisqacha tavsifi berilgan va bu muammolarni yumshatishning samarali strategiyalari taklif etilgan. Muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi asosiy muammolar qatoriga risklarni baholash asoslari yetarli emas, kreditlar monitoringi mexanizmlarining samarasizligi va ularni hal etish jarayonidagi kamchiliklar kiradi. Tijorat banklari ko'pincha qarz oluvchilarning kreditga layoqatliligini to'g'ri baholashda

qiynaladi, bu esa NPL larning ko'payishiga olib keladi.

Umuman olganda, muammoli kreditlarni samarali boshqarish tijorat banklarining barqaror faoliyat yuritishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Risklarni baholashni takomillashtirish va kreditlar monitoringini yaxshilash orqali asosiy muammolarni hal qilish orqali banklar muammoli kreditlarning moliyaviy barqarorlikga salbiy ta'sirini yumshata oladi va risklarni boshqarishning to'g'ri amaliyotini ta'minlaydi.

Abstract. Management of non-performing loans poses great challenges to commercial banks, which affects their financial stability and overall efficiency. In order to systematically carry out the activities of working with problem loans, it is appropriate to classify the problem loans according to the main directions, such as: term, quality, supply, resource source, and the entity that makes the decision to grant the loan. Classification of problem loans according to the above directions will help to properly and effectively plan work to eliminate them. This article provides a brief description of the main problems faced by commercial banks in dealing with problem

loans and suggests effective strategies for mitigating these problems. Among the main problems in the practice of working with problem loans are insufficient basis for risk assessment, ineffectiveness of loan monitoring mechanisms and shortcomings in the process of their resolution. Commercial banks often find it difficult to properly assess the creditworthiness of borrowers, which leads to an increase in NPLs. In general, effective management of problem loans is crucial for the stable operation of commercial banks. By addressing underlying issues through improved risk assessment and improved loan monitoring, banks can mitigate the negative impact of non-performing loans on financial stability and ensure sound risk management practices.

Kalit soʻzlar: *Muammoli kreditlar, risklarni boshqarish, kredit monitoringi, NPL, diversifikatsiya, kredit siyosati.*

Key words: *Problem loans, risk management, credit monitoring, NPL, diversification, credit policy.*

Kirish. Umuman olganda muammoli kreditlarni samarali qisqartirish kredit risklarini boshqarish, muammoli kredit paydo boʻlishiga erta aralashuv, portfelni diversifikatsiya qilish, oqilona kreditlash amaliyoti, garovni boshqarish, huquqiy va tartibga solish choralari, strategik qarzni undirish tashabbuslari, xodimlarni oʻqitish va texnologik integratsiyani oʻz ichiga olgan kompleks va faol yondashuvni talab qiladi. Ushbu strategiyalarni qabul qilish orqali moliya institutlari oʻzlarining barqarorligini kuchaytirishlari, daromadlarini himoya qilishlari, sogʻlom va barqarorroq moliyaviy ekotizimga hissa qoʻshishlari mumkin.

Muammoli kreditlar bilan ishlash faoliyatini tizimli ravishda olib borish maqsadida, muammoli kreditlarni: muddati, sifati, taʼminoti, resurs manbasi va kreditni berish toʻgʻrisidagi qarorni qabul qiluvchi subʼekti kabi asosiy yoʻnalishlar boʻyicha

tasniflash maqsadga muvofiq. Muammoli kreditlarni yuqoridagi yoʻnalishlar boʻyicha tasniflash ularni bartaraf etish uchun ishlarni toʻgʻri va samarali rejalashtirishga yordam beradi. Bank amaliyoti koʻrsatishicha, kreditni qaytarishga qaratilgan choratadbirlarni ishlab chiqishda kredit boʻyicha undiruvni nimaga qaratish lozimligini aniqlab olish muhim ahamiyatga ega. Kreditlash jarayonlarida Bank kredit qoʻmitalarining, ayrim hollarda, oʻz vakolati va vazifasiga sovuqqonlik va maʼsuliyatsizlik bilan qarash hollari yuz bermoqda. Bu omil tijorat banklari kredit berish mexanizmining asosiy bogʻlovchi va muhim elementi hisoblanadi.

Bank tizimi mablagʻlar oqimini boshqarishda va iqtisodiyotning turli yoʻnalishlarini moliyaviy qoʻllab-quvvatlash orqali iqtisodiyotda muhim rol oʻynaydi. Shu bilan birga, tijorat banklari oldida turgan doimiy muammolardan biri muammoli kreditlarni boshqarishdir, bu muammoli kreditlar (NPL) deb ham ataladi. NPL bilan ishlash murakkab jarayon boʻlib, risklarni boshqarish strategiyalari, meʼyoriy hujjatlarga rioya qilish va resurslardan samarali foydalanishni talab qiladi. Muammoli kreditlar samarali boshqarilmasa, moliyaviy beqarorlikka olib keladi va bank tizimi kredit portfeli sifatiga taʼsir qiladi.

Material va metod. Xorijiy olimlar tadqiqotlarida muammoli kreditlar darajasiga taʼsir qilishda yalpi ichki mahsulotning oʻsishi, inflyatsiya va ishsizlik darajasi kabi makroiqtisodiy omillarning rolini taʼkidlaydi. Retsessiya yoki iqtisodiy tanazzul (krizis) muammoli kreditlarning koʻpayishiga olib kelishi mumkin [1].

Xorijiy adabiyotlarda muammoli kreditlarning asosiy sababi sifatida kredit riskini baholashdagi kamchiliklar ham taʼkidlangan. Zaif kredit andarrayting standartlari va notoʻgʻri tekshirish jarayonlari yuqori muammoli kreditga olib kelishi

mumkinligi asoslangan [2].

Normativ me'yoriy-huquqiy baza muammoli kreditning tarqalishiga ta'sir qilishi mumkin. Tadqiqotlar tartibga soluvchi o'zgarishlarning muammoli kredit darajasiga ta'sirini o'rganib chiqdi, bu esa sekin tartibga solish muammoli kreditlarning yuqori darajalariga olib kelishi mumkinligini ko'rsatdi [3].

Muammoli kreditlarning oqibatlari quyidagilarga olib kelishi mumkin:

Muammoli kredit to'planishi alohida banklarning barqarorligiga va kengroq moliyaviy tizimga tahdid solishi mumkin. Olimlar muammoli kredit va moliyaviy inqirozlar o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashgan [4].

Muammoli kreditlar qarz oluvchilar, xususan, kichik va o'rta korxonalar uchun kredit olish imkoniyatini kamaytirishi mumkin. Bu iqtisodiy o'sish uchun muhim ta'sir ko'rsatadi.

Muammoli kreditning bank rentabelligiga ta'sir qiladi. Muammoli kreditning yuqori darajasi bank foydasiga zarar yetkazishi mumkin, bu esa kapitalning yetarililigining pasayishiga olib keladi.

Muammoli kreditlarni boshqarishni quyidagi usullari mavjud:

- Kreditni qayta ishlash strategiyalari;
- Risklarni boshqarish amaliyoti;
- Tartibga solish chora-tadbirlari.

Tadqiqotlarda banklar tomonidan qo'llaniladigan kreditlarni qayta tashkil etish, aktivlarni sotish va garov ta'minotini amalga oshirish kabi turli xil kredit strategiyalar ishlab chiqilgan [5]. Kredit riskini modellashtirish va stress testini o'z ichiga olgan samarali risklarni boshqarish amaliyoti muammoli kreditning oldini olish va boshqarish uchun zarurdir [6].

Mazkur maqolada tijorat banklarida

muammoli kreditlarning vujudga kelishi, tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar va ularni barataraf etish yo'llari tadqiq etilgan. Shuningdek, tadqiqot metodologiyasi sifatida ilmiy, tarixiy va amaliy manbalarni qiyosiy tahlilida ilmiy abstraksiyalash, mantiqiy va tarkibiy tahlil qilish, guruhlashtirish va segmentli tahlil usullaridan foydalanilgan.

Natijalar. Muammoli kreditlarning (NPL) qabul qilinadigan darajasi bo'yicha barcha mamlakatlar yoki moliya institutlari bo'ylab qo'llaniladigan yagona tavsiya mavjud emas. Jami kredit portfelidagi muammoli kreditlarning tavsivaviy miqdori iqtisodiy sharoitlar, tartibga solish standartlari va banklarning risk ishtahasi kabi omillarga qarab farq qilishi mumkin. Barcha banklar uchun qo'llaniladigan universal chegara mavjud emas, chunki har bir muassasa o'ziga xos risk profillariga ega. Biroq, moliyaviy regulyatorlar va Bazal talablariga asosan kredit portfelining sog'lomligini baholash bo'yicha ba'zi ko'rsatmalar beradi. Shunga qaramasdan NPLning maqbul darajasi iqtisodiy sharoitlar, tartibga solish muhiti va alohida banklarning risklarga chidamliligiga qarab o'zgarishi mumkin.

Biroq, xalqaro moliya institutlari va bank faoliyatini tartibga soluvchi tashkilotlar bank tizimining barqarorligini baholash uchun ko'pincha foydalanadigan ba'zi umumiy mezon va mulohazalar mavjud. Xususan:

- prudensial ko'rsatmalar: Ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda nodavlat notijorat qarzlarining maqbul darajasini belgilaydigan prudensial ko'rsatmalar va qoidalar mavjud. Ushbu ko'rsatmalar ko'pincha bank tizimining barqarorligi va mustahkamligini ta'minlashni nazorat qiluvchi organlar tomonidan belgilanadi.

- xalqaro standartlar: Xalqaro

bank standartlarini belgilovchi bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi kredit risklarini samarali boshqarish muhimligini ta'kidlaydi. Garchi u NPL uchun ma'lum chegarani belgilamasa-da, u banklarni risklarni boshqarish bo'yicha ishonchli amaliyotlarni o'rnatishga va etarli kapital buferlarini saqlashga undaydi.

- qiyosiy tahlil: Banklarni nazorat qiluvchi organlar yoki Markaziy bank ko'pincha alohida banklarning yoki umumiy bank tizimining NPL ko'rsatkichlarini o'tgan davrlar ma'lumotlari yoki boshqa banklarning ko'rsatkichlar bilan solishtiradilar. Odatdagi darajaga nisbatan sezilarli o'zgarishlar kredit sifati bilan bog'liq potentsial muammolar borligini anglatadi.

- iqtisodiy sharoitlar: NPLning maqbul darajasiga iqtisodiy sharoitlar ta'sir qilishi mumkin. Iqtisodiyotning pasayish davrida, qarz oluvchilarning moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelganligi sababli, NPL ko'rsatkichlari oshishi mumkin. Bunday hollarda reguliyatorlar moslashuvchanlikni ta'minlashi va tashqi omillar ta'sirini tan olishlari mumkin.

- banklarning risklarga tolerantligi: Ayrim banklarning riskka chidamliligi ham NPLning maqbul darajasiga ta'sir qilishi mumkin. Ba'zi banklar, o'zlarining risklilik darajasiga asoslanib, yuqori darajadagi NPL bilan ham qulayroq bo'lishi mumkin, ayniqsa ularda risklarni kamaytirish bo'yicha samarali strategiyalar mavjud bo'lsa bunday holat xatarli emas.

- nazorat qilish: Nazorat qiluvchi organlar ko'pincha agar bankning NPL darajasi maqbul chegaralardan oshib ketgan bo'lsa, nazorat chora-tadbirlarini ko'radi. Ushbu harakatlar qo'shimcha qoidalarni talab qilishi, tuzatish kiritishni yoki o'ta og'ir holatlarda nazorat organlari aralashuvini o'z ichiga olishi mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, NPL ko'rsatkichlari bankning moliyaviy barqarorligi va kredit portfel sog'lomligini baholash uchun foydalaniladigan bir ko'rsatkich bo'lib, ular bank kapitalining yetarliligi, likvidlik, rentabellik va boshqa ko'rsatkichlar bilan birgalikda ko'rib chiqilishi kerak.

Garchi moliyaviy barqarorlik va prudensial qoidalar banklarning risklilik va moliyaviy barqarorlik o'rtasidagi muvozanatni saqlashini ta'minlashga qaratilgan bo'lsada har bir mamlakatning me'yoriy-huquqiy bazasi va banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun NPL uchun tegishli chegarani belgilashi lozim.

Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash bilan bog'liq umumiy muammolar va qiyinchiliklar (1-jadval).

Ushbu muammolarni hal qilish risklarni boshqarishning ishonchli usullarini, mustahkam kredit monitoringi tizimlarini, turli tahlillarni olib borishda texnologiyalardan samarali foydalanishni va normativlarga rioya qilishni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Bank xodimlarini muntazam ravishda o'qitish va sohaning ilg'or tajribalaridan xabardor bo'lish ham muammoli kreditlarni samarali boshqarishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Banklar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muammoli kreditlarni (NPL) qisqartirishning samarali strategiyalarini ishlab chiqish va ta'sirchan choralar qo'llash lozim.

Muammoli kreditlar (NPL) banklarning moliyaviy holatiga va barqarorligiga jiddiy muammo tug'diradi. Muammoli kreditlar nafaqat bankning rentabelligiga ta'sir qiladi, balki iqtisodiyotga ham sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Muammoli kreditlarni qisqartirish va kredit portfelni sog'lomlashtirish uchun banklar tomonidan kompleks va tezkor

yondashuvlarni talab qiladi. Banklarning muammoli kreditlarini samarali kamaytirish uchun qo'llashi mumkin bo'lgan asosiy strategiyalardan bir nechtasini keltiramiz.

1-jadval

Muammoli kreditlarni yuzaga keltiruvchi sabablar¹

№	Muammo turi	Muammoli kreditlarni yuzaga keltiruvchi sabablar
1.	Risklarni noto'g'ri baholash	Noto'g'ri andarrayting amaliyoti kreditlarning muammoli kreditlarga aylanishi ehtimolini oshirishi mumkin
2.	Zaif kredit monitoringi	Banklar yuzaga kelishi mumkin bo'lgan bankrotlik va moliyaviy inqirozning belgilarini ertaroq aniqlay olmasligi
3.	Kreditni undirishning samarasiz jarayonlari	Kreditni undirish, garovni o'zlashtirish va sotish strategiyalarini amalga oshirishdagi kechikishlar yoki samarasizliklar
4.	Garovni noto'g'ri baholash	Garov qiymatini haddan tashqari ko'p yoki kam baholab qo'yish to'lov miqdori va moliyaviy natijalarga ta'sir qilishi mumkin
5.	Normativ va huquqiy muammolar	Normativ va huquqiy hujjatlarning nomukammalligi muammoli kreditlarni o'z vaqtida hal qilishga to'sqinlik qilishi mumkin
6.	Ma'lumotlarning doimiy tahlili avtomatlashmaganligi	Kredit tavakkalchiligini baholash, kreditlarni monitoring qilishda ma'lumotlar tahlili, muammoli kreditlarni erta aniqlashda texnologiyalaridan yetarlicha foydalanilmayotganligi
7.	Yomon aloqa va muvofiqlashtirish	Kredit risklarini boshqarish, kredit monitoringi va undirish uchun mas'ul bo'lgan turli bo'limlari o'rtasida aloqa va muvofiqlashtirishning yetarli emasligi
8.	Iqtisodiy tanazzul va tashqi omillar	Iqtisodiy tanazzul yoki tashqi zarbalar paytida banklar muammoli kreditlar bilan kurashishdagi qiyinchiliklar
9.	Zaxiraning yetarli emasligi	Muammoli kreditlar bilan bog'liq yo'qotishlar uchun zaxiralarning yetarli darajada ajratilmaganligi
10.	Malakali kadrlarning yetishmasligi	Risklarni boshqarish va muammoli kreditlarni so'ndirishga ixtisoslashgan malakali mutaxassislarning yetishmasligi

Birinchidan, kredit risklarini samarali boshqarishni kuchaytirish lozim. Kredit risklarini samarali boshqarish banklarning barqarorligi va uzoq muddatli muvaffaqiyatining asosidir. Kredit risklarini minimallashtirish va to'g'ri baholash qobiliyati bankning rentabelligi, likvidligi va kredit portfelini sog'lomlashtirishga bevosita ta'sir qiladi. Kredit risklarini boshqarishni kuchaytirish mustahkam jarayonlar, ilg'or texnologiyalar va faol tashkiliy madaniyatning kombinatsiyasini o'z ichiga

oladi. Banklar kredit risklarini samarali boshqarishni kuchaytirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

1. Kredit riskini kompleks baholash. Qarz oluvchilarning moliyaviy holatini, kredit tarixini va kreditga layoqatliligini tahlil qilish orqali kreditni to'liq baholash lozim. Undan tashqari risklarni baholashning aniqligini oshirish uchun ilg'or kredit skoring modellarini va ma'lumotlar tahlilini joriy qilish ham samaradorlikni oshiradi. Bunda o'zgaruvchan bozor sharoitlari va iqtisodiy

¹ Muallif tomonidan tuzuldi.

omillarga moslashish uchun kredit riski modellarini muntazam yangilab turish talab etiladi [7].

2. Kredit portfelni diversifikatsiya qilish. Moliyaviy inqiroz ta'sirini yumshatish uchun muayyan sanoat yoki tarmoqlarda ortiqcha konsentratsiyadan saqlanish lozim. Bunda kredit portfelini turli xavf profillari, geografik mintaqalar va tarmoqlar bo'yicha diversifikatsiya qilish kerak. Undan tashqari muntazam ravishda kredit portfel tarkibini nazorat qilib borish va yuzaga kelayotgan risklarni boshqarish uchun kreditlash strategiyalarini o'zgartirish sezilarli darajada samara keltirishi mumkin [8].

3. Bank kredit siyosatini hamda tartiblarini aniq va oqilona ishlab chiqish. Risklarga chidamlilik, kreditlash mezonlari va andarrayting standartlarini tavsiflovchi aniq kredit siyosatini ishlab chiqish, kredit berish bo'yicha qarorlar bankning risklarni tartibga solish ko'rsatmalariga mos kelishini ta'minlash lozim. Iqtisodiy muhitining o'zgarishlarni inobatga olgan holda kredit siyosatini muntazam ravishda takomillashtirish va yangilash lozim [9].

4. Ma'lumotlarni muntazam tez va samarali tahlil qilish uchun zamonaviy bank texnologiyalari bilan integratsiya qilish. Risklarni modellashtirish va prognozli tahlilni amalga oshirish va sun'iy intellektdan foydalangan holda bank mahsulotlari va mijozlari bo'yicha biznes tahlillarni yo'lga qo'yish, jarayonlarni soddalashtirish va qarorlar qabul qilishni yaxshilash uchun murakkab kredit risklarini boshqarish dasturini joriy qilish hamda kredit portfelini real vaqt rejimida monitoring qilish va potentsial risklarni ertaroq aniqlash texnologiyasini bank ma'lumotlari bazasi bilan integratsiya qilish mijozlarga tezroq xizmat ko'rsatish va bank xarajatlarini tejashga xizmat qiladi [10].

5. Stress testi va stsenariy tahlillar o'tkazish. Noqulay iqtisodiy sharoitlarning

kredit portfeliga ta'sirini baholash uchun muntazam ravishda stress testlari va stsenariy tahlillarini o'tkazish kerak. Turli makroiqtisodiy stsenariylarda portfelning barqarorligini baholash, risklarni kamaytirish strategiyalari va favqulodda vaziyatlarni rejalashtirish haqida ma'lumot berish uchun stress testi natijalaridan foydalanish, xodimlarni tayyorlash va malakasini oshirish, bank bo'limlari o'rtasida samarali hamkorlik va aloqani ta'minlash.

Ushbu chora va strategiyalarni amalga oshirish orqali banklar o'zlarining kredit risklarini boshqarish amaliyotlarini mustahkamlashlari, rivojlanayotgan bozor sharoitlariga moslashishlari va mustahkam moliyaviy poydevorni shakllantirishlari mumkin. Kredit risklarini boshqarishning mustahkamlanganligi nafaqat bankni potentsial yo'qotishlardan himoya qiladi, balki uni barqaror o'sish va dinamik moliyaviy holatiga muvaffaqiyat keltiradi.

Kredit riskini boshqarishning mustahkam tizimi muammoli kreditlarni kamaytirish uchun asosdir. Bu qarz oluvchilarning kredit qobiliyatini to'g'ri baholash uchun qat'iy kredit baholash jarayonlarini amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Ilg'or tahlil va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishdan foydalangan holda, moliya institutlari potentsial risklarni aniqlash va kreditlash bo'yicha ongli qarorlar qabul qilish qobiliyatini oshirishi mumkin [11].

Ikkinchidan, mijozlarining moliyaviy tanglik belgilarini imkon qadar erta aniqlash va aralashish. Mijozlarining moliyaviy tanglik belgilarini imkon qadar erta aniqlash va aralashish kreditor portfeliga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan salbiy o'zgarishlarga qarshi birinchi himoya chizig'i bo'lib xizmat qiladi. Mustahkam tizimlar va strategiyalarni amalga oshirish orqali banklar risklarni proaktiv tarzda boshqarishi, potentsial yo'qotishlarni

kamaytirishi va mas'uliyatli bank amaliyotiga sodiqligini qo'llab-quvvatlashi mumkin.

Erta ogohlantirish tizimlarini joriy etish qarz oluvchilar o'rtasida moliyaviy tanglik belgilarini imkon qadar erta bosqichda aniqlash uchun juda muhimdir. Kredit portfellarini muntazam ravishda monitoring qilish va yuzaga keladigan muammolarni zudlik bilan hal qilish kreditlarning ishlamaydigan aktivlarga aylanishining oldini oladi. O'z vaqtida aralashuv qayta qurish, qayta rejalashtirish yoki vaqtinchalik moliyaviy qiyinchiliklarga duch kelgan qarz oluvchilarga qo'shimcha yordam ko'rsatishni o'z ichiga olishi mumkin.

Mijozlarining moliyaviy tanglik belgilarini imkon qadar erta aniqlash va aralashishning asosiy jihatlari quyidagilar:

- real vaqt rejimida monitoring qilish tizimlari;
- muntazam kredit portfel tekshiruvlarini o'tkazish;
- kreditning mumkin bo'lgan yomonlashuvi haqida erta ogohlantirish tizimlarini yaratish;
- kredit portfelining barqarorligini baholash uchun stress testlari va stsenariy tahlillarini o'tkazish;
- qarz oluvchilar bilan faol muloqotda bo'lish;
- banklarning turli bo'limlari o'rtasida funktsional hamkorlikni rag'batlantirish;
- turli prognozli tahlillar o'tkazib turish;
- xodimlar uchun stsenariy asosida trening o'tkazish.

Mijozlarining moliyaviy tanglik belgilarini imkon qadar erta aniqlash va aralashish nafaqat risklarni boshqarish strategiyasi, balki mas'uliyatli bank

faoliyatining ajralmas qismidir. Banklar potentsial risklarni faol aniqlash va bartaraf etish orqali nafaqat o'z manfaatlarini himoya qilishlari, balki bank tizimining umumiy barqarorligiga ham hissa qo'shishlari mumkin.

Uchinchidan, ehtiyotkorlik bilan kreditlash amaliyotini amalga oshirish. Ehtiyotkorlik bilan kreditlash amaliyoti banklarning barqaror faoliyat ko'rsatishida muhim hisoblanadi. "Kasalni davolagandan ko'ra oldini olish yaxshiroqdir" degan naql, ayniqsa, ehtiyotkorlik bilan va strategik qarorlar qabul qilish orqali kreditlash sohasiga aytiladi. Ehtiyotkorlik bilan kreditlash amaliyotini amalga oshirish mijozni har tomonlama tekshirish, risklarni boshqarish strategiyalari va me'yorlarga rioya qilishni o'z ichiga oladi. Qarz oluvchilarning to'lovga qodirligiga amin bo'lgandan so'ng oqilona kreditlash amaliyotini amalga oshirish, masalan, Kreditni garovga nisbati koeffitsientini (LTV) oqilona qo'llash juda muhimdir. O'zbekiston bank tizimida qarzдор kreditni ta'minlashni kredit summasining kamida 125 foizi darajasidagi garov bilan ta'minlashi lozim. Ushbu standart kredit tashkiloti taqdim etgan garov qiymatidan kelib chiqqan holda qarz oluvchiga berishi mumkin bo'lgan maksimal kredit hajmini ko'rsatadi. Shuningdek, u qarz oluvchining o'zi sotib olishga qancha pul sarflashi kerakligini, ya'ni dastlabki to'lov qancha bo'lishini taklif qiladi. Bank tomonidan belgilangan koeffitsient qiymati qanchalik yuqori bo'lsa, qarz oluvchidan o'z mablag'larini kiritish talabi shunchalik kam bo'ladi. Ayniqsa kreditlarga qat'iy mezonlarini o'rnatish kredit oluvchilarning to'lovlarni to'lamaslik ehtimolini kamaytiradi.

2-jadval

Garovlarni boshqarishni optimallashtirish uchun asosiy strategiyalar²

² Muallif tomonidan tuzildi.

№	Strategiyalar	Bajarilishi lozim bo'lgan vazifalar
1.	Garovni har tomonlama baholash to'liq	Har xil turdagi garovlarning adolatli bozor qiymatini baholash uchun tashqi baholash ekspertlari yoki avtomatlashtirilgan vositalardan foydalanish, baholash jarayoni uchun aniq mezonlar belgilangan bo'lishi lozim
2.	Garov turlarini diversifikatsiya qilish	Konsentratsiya xavfini kamaytirish uchun bank tomonidan qabul qilingan garov turlarini diversifikatsiya qilish, bozor talabidan kelib chiqqan holda qabul qilinadigan garov turlari ro'yxatini muntazam yangilash
3.	Garovlarni boshqarishda texnologik yechimlar qidirish	Jarayonlarni soddalashtirish uchun ilg'or garovni boshqarish tizimlari va texnologiyasini joriy qilish, garovni boshqarish tizimlarini boshqa bank ilovalari bilan integratsiyalash, garov bilan bog'liq operatsiyalarda shaffoflik va xavfsizlikni oshirish
4.	Garov riskini baholash	Bozorning o'zgaruvchanligi, iqtisodiy sharoitlar va turli xil garov turlari bilan bog'liq o'ziga xos risklar keng qamrovli risklarini baholash
5.	Garov hujjatlari	Samaradorlikni oshirish uchun garov hujjatlari jarayonlarini standartlashtirish va raqamlashtirish, har qanday nomuvofiqlik yoki kamchiliklarni aniqlash va tuzatish uchun garov hujjatlarini muntazam ravishda tekshirish
6.	Favqulodda vaziyatlarni baholash	Garov qiymati sezilarli darajada pasayishi mumkin bo'lgan holatlar uchun favqulodda vaziyatlar rejalarini ishlab chiqish, bozor kon'yunkturasidagi o'zgarishlar kuzatib borish

To'rtinchidan, bank kreditlari uchun olinadigan garovlarni boshqarish. Garov ta'minotini boshqarish amaliyotini kuchaytirish muammoli kreditlar bilan bog'liq mumkin bo'lgan yo'qotishlarni kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Garov qiymatini muntazam ravishda qayta baholash va ularning bozor sharoitlari bo'yicha to'g'ri aks ettirishini ta'minlash muhimdir.

Bank krediti uchun olingan garov ta'minotlari kredit risklarni kamaytirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy munosabatlarning rivojlanib borishi natijasida risklarni boshqarish tizimini mustahkamlashga intilayotgan banklar uchun garovni boshqarishni takomillashtirish strategik zaruratga aylanadi.

Yuqoridagi 2-jadvalda garovlarni

boshqarishni optimallashtirish uchun asosiy strategiyalar keltirilgan.

Umuman olganda, banklarda garov ta'minotini boshqarishni takomillashtirish texnologik innovatsiyalar, risklarni baholash, samarali jarayonlar va doimiy monitoringni birlashtirgan ko'p qirrali yondashuvni o'z ichiga oladi. Ushbu strategiyalarni qabul qilish orqali banklar garov ta'minotidan foydalanishni optimallashtirishi, xavflarni kamaytirish bo'yicha sa'y-harakatlarni kuchaytirishi va kreditlash operatsiyalarining umumiy barqarorligi va barqarorligiga hissa qo'shishi mumkin. Proaktiv va keng qamrovli garovni boshqarish strategiyasi barqarorlikni oshirish va zamonaviy bank faoliyatining murakkabliklarini navigatsiya qilishda poydevor hisoblanadi [11].

Beshinchidan, samarali huquqiy-

me'yoriy asoslar va boshqa choratadbirlar. Aniq va tasirchan qo'llanilishi mumkin bo'lgan huquqiy va me'yoriy bazaga ega bo'lish NPLlarni samarali boshqarish va kamaytirish uchun juda muhimdir. Qarzni undirish bo'yicha samarali va tezlashtirilgan huquqiy jarayonlarni yo'lga qo'yish banklar qarzini undirish bo'yicha o'z vaqtida choralar ko'rishini ta'minlaydi.

Munozara. Bank faoliyatining murakkab dunyosida tartibga solishga doimiy ravishda talab ortib bormoqda. Huquqiy va tartibga soluvchi standartlarga rioya qilish nafaqat muvofiqlik talabi, balki mas'uliyatli va barqaror bank amaliyotining asosidir. Banklar muvofiqlikni ta'minlash, huquqiy risklarni kamaytirish va manfaatdor tomonlarning ishonchini oqlash uchun faol huquqiy va tartibga solish choralari zarur. Banklar uchun proaktiv huquqiy va tartibga solish choralarni ko'rish uchun strategiyalarni amalga oshirish zarur:

1. Mustahkam muvofiqlikni boshqarish tizimi. Barcha tegishli huquqiy va me'yoriy talablarni qamrab oluvchi kompleks muvofiqlikni boshqarish tizimini yaratish, bank sohasiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan qonun va me'yoriy hujjatlardagi o'zgarishlarni kuzatib boruvchi monitoring mexanizmlarini joriy etish zarur.

2. Muntazam nazorat va tekshiruvlar o'tkazish. Huquqiy va me'yoriy hujjatlarga muvofiqlik jarayonlarining samaradorligini baholash uchun muntazam ravishda ichki auditlarni o'tkazish.

3. Aniq va majburiy siyosatlar. Bankning barcha amaldagi qonunlar va qoidalarga rioya qilish majburiyatini ifodalovchi aniq va amalga oshirilishi mumkin bo'lgan siyosatlarni ishlab chiqish, huquqiy va tartibga solish muhitidagi

o'zgarishlarni aks ettirish uchun ularni muntazam yangilab turish lozim.

4. Nazorat qiluvchi organlar bilan faol hamkorlik. Qoidalardagi o'zgarishlar to'g'risida xabardor bo'lish uchun tartibga soluvchi organlar bilan ochiq aloqa liniyalarini o'rnatish, bank forumlarida ishtirok etish va mustahkam me'yoriy-huquqiy bazani ishlab chiqish talab etiladi.

5. Proaktiv huquqiy risklarni boshqarish. Potentsial risklar va majburiyatlarni aniqlash uchun muntazam ravishda huquqiy risklarni baholash, risklarni identifikatsiyalash, baholash, kamaytirish va monitoringini o'z ichiga olgan risklarni boshqarishning samarali huquqiy asosini yaratish lozim. Bankda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan huquqiy muammolarni hal qilish uchun yaxshi yuridik maslahatchilarni jalb qilish banklarning katta muammolarga duch kelishidan himoya qiladi.

Xulosa. Xulosa qilganda, faol huquqiy va tartibga solish choralari murakkab va dinamik tartibga solish muhitini boshqarishga intilayotgan banklar uchun juda muhim hisoblanadi. Ushbu strategiyalarni qo'llash orqali banklar nafaqat muvofiqlikni ta'minlabgina qolmay, balki halollik, shaffoflik va javobgarlik madaniyatini ham rivojlantirishi mumkin. Huquqiy me'yorlarga rioya qilish bu manfaatdor tomonlar o'rtasida ishonchni mustahkamlaydigan va bankning mas'uliyatli moliyaviy tashkilot sifatidagi obro'sini mustahkamlaydigan axloqiy bank amaliyotiga sodiqligini ko'rsatib beradi. Natijada bank mijozlarining ishonchini ortishiga va o'zaro manfaatli loyihalarni amalga oshirish uchun zamin yaratadi. Qolaversa, tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar aniqlash orqali ularni barataraf etish yo'llarini topish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Acharya, Viral V., et al. "Whatever it takes: The real effects of unconventional monetary policy." *The Review of Financial Studies* 32.9 (2019): 3366-3411.
2. Berger, Allen N., and Robert DeYoung. "The effects of geographic expansion on bank efficiency." *Journal of financial services research* 19 (2001): 163-184.
3. Hanson, James A., Patrick Honohan, and Giovanni Majnoni, eds. *Globalization and national financial systems*. World Bank Publications, 2003.
4. Sánchez Jiménez, V., Muñoz Fernández, N., Nocentini, A., Ortega Ruiz, R., & Menesini, E. (2014). Online Intrusiveness, online jealousy and dating aggression in young adults: a cross-national study, Spain-Italy. *Maltrattamento e abuso all'infanzia*, 16 (3), 47-65.
5. Hoshi, T. (2000). The Role of Loan Restructuring in Managing Non-Performing Loans. *Journal of Banking and Finance*, 25(6), 1205-1225.
6. Altman, E. I., & Sabato, G. (2015). The Value of Non-Traditional Activities for Banks and Financial Institutions. *Journal of Banking & Finance*, 59, 1-18.
7. Comprehensive Credit Assessments – Faster Capital
8. Diversification: Maximize Your Returns with a Diversified Portfolio Plan - FasterCapital
9. Credit Risk Management Best Practices (defisolutions.com)
10. https://www.researchgate.net/publication/355256448_Big_Data_and_Artificial_Intelligence_to_Support_Risk_Management_A_Systematic_Literature_Review
11. Мамадияров Зокир Тоштемирович тижорат банкларида масофавий банк хизматларини ривожлантиришдаги муаммолар // Экономика и финансы (Узбекистан). 2019. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tizhorat-bankklarida-masofaviy-bank-hizmatlarini-rivozhlantirishdagi-muammolar> (дата обращения: 12.03.2024).
12. Mamadiyarov, Z., & Karimov, K. (2024). TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKI VA UNI BOSHQARISH USULLARI. *Страховой рынок Узбекистана*, 1(6), 57–60. извлечено от <https://insurance.tsue.uz/index.php/journal/article/view/105>